

Погрібний Ігор Митрофанович

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ ПРАВА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Перш за все необхідно зазначити, що слід розрізняти формальну і змістовну визначеність права. Формальна визначеність означає, що правові норми повинні бути обов'язково виражені зовні, тобто міститися у конкретних джерелах, які є способом їхнього існування, формами життя. Без зовнішньої об'єктивації норми права не можна визнати наявними, існуючими, вони не зможуть виконувати свої завдання з регулювання суспільних відносин. І на перших порах визначеність права у континентальній Європі розумілася саме у такому, формальному сенсі. Зокрема, кодифікація права розглядалася як одна з гарантій його визначеності.

З часом, завдяки поглибленню гуманістичної спрямованості права, на перші позиції почала виходити змістовна складова правової визначеності. Досить чітко суть проблеми висвітвив І. А. Покровський. На його думку, якщо кожна окрема людина має підкорятися праву, якщо вона повинна пристосовувати свою поведінку до його вимог, то очевидно, що першою умовою впорядкованого життя є визначеність цих вимог. Будь-яка неясність щодо цього суперечить самому поняттю правопорядку й ставить людину в досить скрутний стан: невідомо, що виконувати й до чого пристосовуватися. Індивід, поставлений віч-на-віч із суспільством, державою, має право вимагати, щоб йому було точно вказано, чого від нього очікують і які рамки йому ставлять. Автор переконаний, що право на визначеність юридичних норм є одним із невід'ємних прав людської особистості, яке тільки собі можна уявити; без нього, по суті, взагалі ні про яке «право» не може бути [1, с. 64–65].

Таким чином, вимога визначеності права трактується як невід'ємна його риса з позицій інтересів особистості. Невизначеність змісту правової норми ослаблює гарантії захисту конституційних

праві свобод, оскільки розширює сферу розсуду при реалізації компетентними суб'єктами своїх повноважень, сприяє зловживанню владою й породжує суперечливу правозастосовну практику.

Акцент при цьому робиться перш за все, на змісті норм законодавства, і саме законодавець стає відповідальним за гарантування визначеності права та усунення недоліків правових норм, якими, за Є. В. Васьковським, є «темнота, неповнота, неточність і двозначність» [2, с. 257]. Тобто забезпечення визначеності норм права переводиться в площину правотворчої техніки, яка спирається на певні правила та вимоги. Л. А. Луць поділяє останні на формальні та змістовні. Так, наприклад, серед формальних виокремлюються насамперед такі: правила вибору юридичної форми; правила структурної організації тексту; правила встановлення відповідності нових джерел права за формальними показниками; правила встановлення компетенції суб'єктів нормотворення. До змістовних техніко-технологічних вимог відносяться: встановлення соціальних факторів, які обумовлюють нормативно-правову регламентацію; виявлення соціальних інтересів, створення механізму їх узгодження та ін., встановлення відповідності змісту мовним вимогам; встановлення відповідності змісту проєктованих нормативно-правових приписів приписам чинної системи джерел права і фіксації у нормативно-правових приписах не лише прав та обов'язків суб'єктів, а й механізмів їх реалізації та забезпечення [3, с. 357–358].

За радянських часів основна увага науковців була зосереджена саме на правотворчому забезпеченні визначеності права. Зверталася увага на протиріччя між узагальнюючим, абстрактним характером норм права та вимогою їх максимальної визначеності. У якості шляхів вирішення проблеми пропонувалися такі способи правотворчості, як конкретизація, доповнення, деталізація правових норм. Доповнення норми права означає встановлення такого правила поведінки, що регулювало б не регламентовані раніше або частково регламентовані законодавцем суспільні відносини, віднесені ним до сфери правового регулювання.

Зміст норми, що доповнює іншу норму, логічно не впливає з її змісту. Остання застосовується самостійно й безпосередньо, незалежно від того, чи видана (і чи застосовується) норма, що її доповнює. Дані норми зв'язані між собою лише загальним предметом правового регулювання. Деталізація являє собою розчленування, дроблення змісту правової норми на складові елементи, причому сума цих частин повинна складати зміст норми. Шляхом деталізації досягається більш докладна регламентація суспільних відносин. У результаті конкретизації створюється правило поведінки, новизна якого у порівнянні з вихідною нормою полягає лише в меншому його логічному обсязі й більш широкому змісті (сукупності ознак), однак воно повністю включає зміст норми, що конкретизується [4, с. 31–39].

Повнота нормативної регламентації суспільних відносин, відповідно і якість законодавства, безумовно є чинником визначеності права і, як результат, забезпечення належного рівня його цінності.

Ще у працях Аристотеля можна знайти вимоги до закону, а саме: це загальні правила, сформульовані за допомогою чітких та зрозумілих всім термінів, котрі необхідні громадянам для того, щоб вони могли називатися вільними. Але тут виникає проблема, на яку, зокрема, звертає увагу знаний італійський юрист Бруно Леоні. Динамізм правотворчого процесу спричиняє невизначеність часу дії прийнятого нормативно-правового акту. У будь-який час цілком визначений закон може бути замінено іншим, не менш визначеним, ніж попередній. Даний факт суттєво ускладнює орієнтування суб'єктів права в нормативному масиві. Тому поряд із короткостроковою визначеністю закону слід забезпечити й довгострокову його визначеність. Під останньою розуміється гарантування того, що закон не буде змінений раптово, що він не залежатиме від стихійних та непередбачуваних дій можновладців [5, с. 99, 103]. Таким чином, стабільність законодавства є також необхідною умовою визначеності права, а відповідно і його цінності.

Вважаю, що визначеність права є вкрай вагомим і суттєвим фактором та критерієм його цінності, як найбільш ефективного і потужного регулятора суспільних відносин. Звичайно, перш за все, йдеться про його службову або інструментальну цінність.

Проблема визначеності та істинності права не залишилася поза увагою видатного теоретика права Ю. М. Оборотова. Зокрема, він підкреслював, що інструментальна цінність права – це його ціннісний смисл як певного регулятива, відповідно з правилами і вимогами якого люди узгоджують свою поведінку. Відмінність існуючих правових культур визначає відмінність у обсязі нормативності, формах її існування, процедурах та методах забезпечення. При цьому, якщо нормативна недостатність правової культури може викликати дезорганізацію відносин, зростання злочинності і т.п., то нормативна надлишковість, створюючи твердість і монолітність правопорядку, обмежує свободу та ініціативу особистості, часто й густо стає перешкодою для її персоніфікації, отже, досягнення оптимальної нормативності правової культури підвищує ціннісний смисл регулятивів. Інструментальна цінність права тим вище, чим у більшому ступені обсяг правового регулювання відповідає вимогам життя [6, с. 50].

Принцип правової визначеності на сьогодні розглядається на європейському континенті як невід’ємна частина поняття «верховенство права». При цьому Європейський суд з прав людини не обмежується законодавством та включає до нього й забезпечення визначеності судової практики.

Література

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – Петроград: Издание юридического книжного склада «Право», 1917. – 327 с.
2. Васильковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. / Е. В. Васильковский. – М.: АО «ЦентрЮрИнформ», 2002. – 508 с.
3. Луць Л. А. Нормотворча технологія. – Велика Українська юридична енциклопедія. Т. 3 Загальна теорія права. – Харків. «Прапор», 2017. – 951с.
4. Рабинович П. М. Конкретизация правовых норм: общетеоретические проблемы / П. М. Рабинович, Г. Г. Шмелева. Правоведение. – 1985. № 6. – с. 31–39.
5. Леони Б. Свободы и закон / Бруно Леони; пер. с англ. В. Кошкина под ред. А. Куряева. – М. – ИРИСЭН, 2008, – 308 с.
6. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права) Ю. Н. Оборотов – О.: Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.

Ключові слова: принципи права, визначеність права, істинність права, технологічне забезпечення права, цінність права, інструментальна цінність права.

Ключевые слова: принципы права, определённость права, истинность права, технологическое обеспечение права, ценность права, инструментальная ценность права.

Key words: principles of law, certainty of law, authenticity of law, technological support of law, value of law, instrumental value of law.

Кравчук Валентина Миколаївна
Західноукраїнський національний університет
доцент кафедри цивільного права і процесу
кандидат юридичних наук, доцент

«ПРАВОВЕ СМІТТЯ»: ВІД МЕТАФОРИ ДО ПРАВОВОГО ПОНЯТТЯ

Усупереч певним дискусіям про доцільність введення у науковий обіг термінологічно-понятійної одиниці «правовий простір» [1, с. 19–22], це поняття в юридичній літературі поступово набуває все більшого розповсюдження. Ключове значення для наукового обґрунтування цього концепту мали ідеї та погляди корифея загальнонотеоретичної юриспруденції, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Оборотова. Спектр його наукових інтересів був надзвичайно широким, а наукову спадщину цієї непересічної особистості важко переоцінити.

У контексті досліджень правового простору, які Ю. М. Оборотов вважав надзвичайно актуальними і перспективними, важливо перейти від понятійної його характеристики до питань його створення, наповнення і багатшаровості, визначення його меж, розвитку і динаміки. І однією із проблем, пов'язаних з діалогом правових культур, є проблема «засмічення правового простору непродуманими запозиченнями і невиправданими змінами в правовій сфері», що вчений позначив метафорою «правове сміття» [2, с. 5; 3, с. 23–24].

Ця метафора, як одне із свідчень неординарності та креативності мислення вченого, стала і формою, і засобом конструювання та філо-